

Budapesti Levéltári Mozaikok

2025/14. szám

DOI: [10.56045/BLM.2025.14](https://doi.org/10.56045/BLM.2025.14)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2025/12/15/leveltari-mozaikok-121/>

NAGY JÁNOS

Pest város tanácsnokainak foglalkozás-szerkezeti megoszlása 1705 és 1790 között

A török kiűzését követően újjáépülő Pest 18. századi városvezetői származásukat, foglalkozásukat, rendi állásukat, műveltségüket tekintve heterogén csoportot alkottak. Jelen tanulmány ennek a városi elitnek, vagyis Pest szabad királyi város 1705 és 1790 között hivatalba lépett belső tanácsa tagjainak (bírók, helyettes bírók, polgármesterek, tanácsosok, szindikuszok vagy főjegyzők) foglalkozásszerkezeti jellemzőit vázolja fel. A század elején az iparos, kereskedői, őstermelői, katonatiszti foglalkozású városvezetők között a megfelelően képzett és elegendő számban rendelkezésre álló hivatalnokokból még hiány volt. A szabad királyi városi privilégiumok visszanyerését (1703) és a Rákóczi-szabadságharc lezárását (1711) követő évtizedekben az egyre gyarapodó népességszámú, az ország életében egyre inkább központi gazdasági és kulturális funkciókat betöltő kereskedőváros irányítása egyre inkább egy szakszerűsödő és bürokratizálódó, döntően jogi végzettségű hivatalnoki elit irányítása alá került. A 65 fős csoport életrajzi- és hivatalviseléssel kapcsolatos adatainak elsősorban prozopográfiai szempontú elemzése során számos hasonló és egyedi életút, illetve családtörténetet bontakozik ki.

Kulcsszavak: belső tanács, városi elit, káderhiány, professzionalizáció, bürokratizáció, Pest, foglalkozási csoport, foglalkozási mobilitás

Bevezetés

Jelen írásomban egy nagyobb kutatás részeként Pest szabad királyi város 1705 és 1790 között hivatalban szolgált belső tanácsa tagjainak (bírók, helyettes bírók, polgármesterek, tanácsosok, szindikuszok vagy főjegyzők) foglalkozásszerkezeti jellemzőit igyekszem felvázolni. A városi elit meghatározó részét alkotó csoportnak, 65 főnek az életrajzi- és hivatalviseléssel kapcsolatos adatait veszem górcső alá: az elsősorban prozopográfiai szempontú kérdésfelvetéssel az azonos foglalkozási körbe sorolható tanácstagok kollektív életrajzát vizsgálom, analóg vagy eltérő vonások alapján azonosítva rájuk jellemző karriermintákat.¹ Ezt a statikus képet az egyéni életutak és családtörténetek felvillantásával igyekszem árnyalni, pontosítani. Egyáltalán besorolhatóak-e modern értelemben foglalkozási csoportokba az általunk vizsgált hivatalviselők, ha a tanácsba való beválasztásuk előtti vagy alatti tevékenységüket vizsgáljuk? Tetten érhetőek-e az egyéni életpályákon az igazgatás szakszerűsödésének, vagyis professzionalizációjának a jelei? Ezzel összefüggésben kimutatható-e, hogy a tanácstagok csoportja a korszak végére egyre inkább elkülönült a polgárságtól, mint az államhatalomtól függő, szakképzett (főként jogi végzettségű) hivatalnokcsoport?²

Az időhatárokat a kamarai adminisztráció földesúri befolyásának végét jelentő, a szabad királyi jogállás birtokában megrendezett 1705. évi első szabad választás és a II. József halálát követő rendi politikai visszarendeződés éve, az 1790. év közti időszak képezik. Az egyes foglalkozási csoportokról szóló eredményeket három időmetszetben vizsgáltam, amelyek között a korszakhatárt a tisztviselői kar alakulását nagyban befolyásoló királyi biztosi vizsgálatok jelentik, így az 1731. évi Laffert Ferdinánd Antal, és az 1766-67. évi Szilágyi Pál által vezetett vizsgálatok.³

Pest élén a városi igazgatás és jogszolgáltatás fő szerve, a belső tanács állt, amely a bíróval együtt tizenkét fős volt. Működését és hatáskörét az I. Lipót által kiadott privilégium határozta meg. Ebben változást az 1767-ben felállított törvényszék élére kinevezett helyettes bírói hivatal, majd 1773-ben a soproni és budai mintára a rangban a bíró fölé helyezett polgármesteri tisztség megszervezése hozott. A szindikuszok (később jegyzők, majd főjegyzők) a városi írásbeliség vezető szervét, a kancelláriát irányították, vezették a jegyzőkönyveket és a polgárkönyveket, eleinte (az ügyészi tisztség megszervezéséig) a város jogi képviselőjét is ellátták. A magisztrátus előjoga volt a jegyzők kinevezése, vagyis kiválasztásuk nem a tisztújításon történt, ebbe a polgárságnak nem volt beleszólása.⁴ A kezdeti időszakban a sokszor írástudatlan tanácsnokok mellett jogi ismereteik miatt kiemelt fontosságra tettek szert, a bírók után a város második tisztviselőivé váltak, 1766-ig tanácsosi címet és járandóságot (Johann Anton Mosel, Caspar Partl, Friebeisz Ferenc, Franz Scopek, Johann Papics) élveztek, ezzel szavazati jogot is kaptak.⁵ Nem kerültek viszont az elemzésbe azok a személyek, akiket ugyan a tanácsba beválasztottak, ám hivatali esküjüket nem tették le, illetve tényleges hivatali munkát nem végeztek.⁶

¹ Ennek módszertanára 19. századi pesti városi források alapján: Bácskai 1989. 12. p.

² Bácskai 2006. 27–28. p.

³ Bónis 1975. 172., 174. p.

⁴ Uo. 175. p., BFL IV.1202.c Int. am. 3972. A városi tanács fogalmazványa a királyi biztosnak. Pest, 1790. május 1.

⁵ A tanulmányomban (a teljesség kedvéért) a többi szavazati joggal nem rendelkező, de funkciójuk miatt a tanácsüléseken ülőhelyet bíró további két jegyző személyét is vizsgálom (Anton Mack, Kregár Mihály).

⁶ Ilyen például Emanuel Nikola (másként Manoli) ortodox vallású, délszláv kereskedő, akit 1705-ben azzal a feltétellel választottak a pesti tanácsba, hogy katolikus hitre tér, de erre később nem került sor. Hunkár Ferenc

Módszertani nehézségek

A foglalkozásszerkezeti megoszlást tekintve néhány módszertani megszorítással kell élnünk. A foglalkozás- vagy tevékenységszerkezetet a modern ipari társadalmak kutatása kapcsán statisztikai eszközökkel vizsgálják, ám a gazdaságstatisztika ágazati rendszere és hármass felosztása (ipar, mezőgazdaság, szolgáltatások) nem feleltethető meg a kora újkori városi valóságnak. A kézművestermékek előállítása és a kereskedelme korszakunkban nem válik el élesen egymástól.⁷ Így például Szalay István, a pesti tanácsba bekerült, Komáromból származó nemes mészárosmester a marhák levágásán és a hús értékesítésén túl marhakereskedelemben és marhatartásban is érdekelt volt, ahogyan erről hagyatéki iratai és a fennmaradt adókiivetési lajstrom is tanúskodnak.⁸ A késő rendi városi társadalomban a megélhetési források sokfélesége miatt nehéz egy-egy személy mai értelemben vett foglalkozását megállapítani. Erre a kutatók egy-egy alkalmi forrás, így a polgárkönyvi vagy iskolai anyakönyvi bejegyzés, céhkönyv vagy adóösszeírások alapján próbálnak következtetni.⁹ A pesti tanácsnokok majdnem mindegyike – függetlenül elsődlegesen tanult vagy gyakorolt szakmájától – több lábon állt: sokszor a városhatáron túl is kiterjedt szántóföldekkel, majorságokkal, rétekkkel bírtak, a Belvárosban és a szaporodó külvárosokban gyakran több házuk is volt.¹⁰ A 18. század első felében készült adóösszeírások tanúsága szerint már ebben az időben számos tanácsosnak származott jelentős bevétele a házaiban található üzlethelyiségek és lakások bérbe adásából.¹¹ Jó befektetésnek tűntek a jelentős átmenőforgalommal bíró Pesten a vendéglők, ezért hivatalnok, kereskedő és iparos, városvezető egyaránt szerepel a vendéglőtulajdonosok között.¹² Fő kereseti forrásra utalva ketten fordulnak elő vendéglősként a tanácsnok közül a korabeli forrásokban (Georg Jobst a Vademberhez, Michael Lehner a Fekete Sas fogadósa).¹³

Schmall Lajos adattárában 1785-től szerepel tanácsnokként, akit a királyi biztos jelölésére ugyan megválasztottak, de ténylegesen a hivatali esküjét sem ekkor, sem később nem tette le és a nem is került be a városi hivatalnokok közé: Erre: Gárdonyi 1930. 10–11. p., Schmall 1899.148. p.

⁷ Tóth 2009. 78. p.

⁸ A vagyonhoz tartozott a házán kívül majorsága, szántója, rétjei, szőlője Kőbányán, Promontoron és Szadán. Göböl és gulyabeli marhája, juhái, ménesben lova, szénája volt Grassalkovich Antal (valószínűleg gubacsi) pusztáján. Erre: BFL IV.1202.cc Test. a.a. 842. Szalay István mészáros és tanácsos végrendelete, tovább: BF 0910/198/2. Portions Anschlag sambt Empfangs Lista, einer königl. frey Stadt Pest pro anno militari 1750/51. (No. 696.) Egy távoli párhuzamként a győri Habermayer család példája: Tóth 2022. 88–89. p.

⁹ Tóth 2021. 198. p., Tóth 2022. 89. p.

¹⁰ Hasonló eredményre jutott a reformkori Pest és Pozsony példáján: Szívós 1996. 13–14. p., Tóth 2009. 82. p.

¹¹ Erre jó példa az 1736–37. évi adókiivetési lajstromban: Adam Eyserich, Johann Michael Crines, az 1746–47. évben Gregor Stoikovics, Franz Scopek jegyző, Viasz Ádám, Tobias Anton Mittermayer, Johann (Bruansreitter) Újfalussy, 1750–51. évben Johann Georg Paschgall megadóztatott jövedelmeinek összetétele, akik mind adóztak a saját ingatlanuk bérleti díjai után. Az 1736–1737.évi és 1750–1751. évi: FSZEK BGY BF 0910/198/1. Portions Anschlag einer königl. frey Stadt Pest die Bürger und Einwohner von 1736/737. és uo. BF 0910/198/2. Portions Anschlag sambt Empfangs Lista, einer königl. frey Stadt Pest pro anno militari 1750/51. Az 1746–47. évi lajstrom: BFL IV.1212.a 1. kötet. Az 1746–47. évi adókiivetés.

¹² Samuel Eyserich kereskedő az Arany Horgony, Tobias Anton Mittermayer vaskereskedő az Angol Királyhoz, Johann Ferdinand Braunsreitter (máshol Újfalussy) az Arany Angyal, Boráros János ügyvéd-hivatalnok a Három Királyokhoz, Johann Lenner ács, majd Raphael Petz seb orvos a Hét választófejedelem vendéglőt, Margalics János szabómester a Váci kapun kívül a sóház melletti vendéglőt birtokolta.

¹³ Szentesi 2004. 167. p.

1. kép. A Vademberhez címzett, 1807-ben klasszicista stílusban átépített fogadó a Károly körút és a Dob utca sarkán. Klösz György fotójának részlete, 1890–1910 ([BFL XV.19.d.1.07.067](#))

Rajtuk kívül még a század közepéről fennmaradt adókimutatási lista két hosszú városi hivatali pályát befutott tanácsos borméréséről tanúskodik (Max Joseph Wuda, Gregor Stojkovics).¹⁴ Az 18. században divatba jött kávéházak négyen működtek a pesti tanácsosok közül, így 1730 és 1736 között a pesti repülőhídnál levő kávéházat Franz Joseph Kastberger,¹⁵ a jozefin évtizedben a kereskedőként polgárjogot nyert Franz Gotthardi,¹⁶ az Arany Borzról elnevezett kávéházat birtokló hivatalnok Mathias Wittmässer,¹⁷ illetve a később polgármesterségig emelkedő egykori városi főjegyző, Kregár Mihály.¹⁸

A források egyedisége és a nagyobb időszaki hiánya miatt az időbeli változás is nehezen vizsgálható: az egyén kereseti formái és lehetőségei időben dinamikusan változhattak. A tanácsossá választott iparosmesterek (és részben a kereskedők) körében állítólag gyakorlat volt a század elején, hogy visszavonultak eredeti szakmájuk gyakorlásától, hogy teljes egészében a köz szolgálatának szenteljék életüket. Műhelyüket az adókimutatási lajstromok tanulsága szerint gyakran adták bérbe vagy teljesen legényük, illetve segédek irányítására bízták. Ezek közé

¹⁴ Az 1750–1751. évi adókimutatási listában: FSZEK BGY BF 0910/198/2. Portions Anschlag sambt Empfangs Lista, einer königl. frey Stadt Pest pro anno militari 1750/51. No. 431., 581.

¹⁵ Simon–Sudár–Ternovác 2025. 117–118. p.

¹⁶ BFL IV.1202.k 25/1. Pesti kávéházak testületének ülése, Pest, 1795. január 16., BFL IV.1202.c Int. a.m. 2234. Átadás-átvételi jegyzőkönyv a Gotthardi-vagyonnak Johann Georg Adrigan adminisztrátornak való átadásáról. Pest, 1801. május 18.

¹⁷ BFL IV.1202.c Int. a.m. 852. Pest vármegyéhez küldött tanácsi jelentés fogalmazványa. Pest, 1787. április 7. Lásd még: Gundel–Harmath 1979. 187. p.

¹⁸ BFL IV.1202.k 25/1. Pesti kávéházak testületének ülése, Pest, 1795. január 16.

tartozott például Anton Mittermayer vas-, Újfalussy János Ferdinánd terménykereskedő, Szalay István mészáros, aki 1735-ben azzal választotta meg, hogy tanácsnoksága alatt mesterségét ne gyakorolja, továbbá Georg Paschgall pékmester, aki régi műhelyét éves árenda fejében adta ki bérbe.¹⁹ Megfigyelhető, hogy a város szolgálata miatt többen elhanyagolták eredeti foglalkozásukat, tevékenységük súlypontja a városigazgatásra tevődött át, amely gyakran vezetett eladósodáshoz. Az 1720. évi összeírás is kiemelte Georg Jobst vendéglős és Zacharias Osterwald patikus ingatlanjaira terhelt mértéktelen adósságait.²⁰ Az előbbi 1717-től alkamarásként vagy városgazdaként a rákosi malom és vendéglő működtetéséért felelt, 1728-tól a Pest városa által megvásárolt belvárosi ún. Kohlbacher-kert nevű vendéglőt működtette kocsmárosként. Jobst 1725-től ezen felül kórházgondnok volt, innen 1730-ban tanácsosnak választották meg.²¹ Osterwald tanácsosként elhanyagolta a városi patika ügyeit, amelyből számos lakossági panasz származott.²² Az 1739 és 1748 között a belső tanács tagjaként működő Adam Eyserich kereskedő az 1746-47. évi adólajstrom szerint ugyancsak felhagyott a kereskedelemmel, adót keresete után nem fizetett, a házában levő üzlethelyisége után helyette Johann Georg Hochhauser kereskedő adózott, aki évekkel később maga is helyet kap majd a tanácsosok között.²³

II. József idejére kialakult az a rendszer, hogy az egyes tanácsosok bizonyos előre meghatározott ügycsoportok ügyeit intézték és referáltak ezekről a tanácsnak. Ez gyakran vezetett a tanácsnokok túlterheltségéhez, főleg akkor, amikor több tisztség is üresedésben volt. Ilyen helyzet állt elő például 1786-ban, amikor hat tanácsos volt csak hivatalban. Franz Heüßel tanácsnok öt területért felelt (adófelosztás, borbekötés, alapítványi számadások, szegényházi pénztár, kórház), miközben a tanácsülések látogatása alól mentesítették.²⁴ Talán az sem véletlen, hogy nincs adatunk arra, hogy az eredetileg kereskedőként polgárjogot nyert Heüßel ekkoriban tovább üzte volna az apjától, Adam Eyserichtől örökölt üzletét.²⁵

Ha a tágabb családra tekintünk, akkor azt látjuk, hogy a pesti városi elit tagjai egy „diverzifikált családi stratégiát” folytattak,²⁶ vagyis hiába tűnik úgy, hogy egy iparos-, vagy kereskedőcsalád tagjai feladták az őseik foglalkozását és magasabb iskoláztatásuk révén hivatalnoki-értelmiségi pályákon tudtak kizárólag érvényesülni. Valójában még mindig ritkaság volt a meglevő foglalkozási-rendi keretből való kiugrás, és a társadalmi érintkezés sem szakadt meg végérvényesen az egyes családtagok között.²⁷ Így például a városi hivatali pályát a járulnokságtól a belső tanácsossáig és városkapitánysáig végigjáró Mathias Wittmässertől (1746–1806) eltérően öccse, Anton az apai szakmát, a kötelesmesterséget folytatta.²⁸ Anton Mack városi főjegyző (1742–?) öccse, Bernhardt az apát, idősebb Anton

¹⁹ MNL OL A 28 Civitatensia. Civitas Pestiensis. 217/1753. Pest, 1753. május 22., BFL IV.1202. Int. a.m. 6404. I. Pest, 1739.12.28. A városi tanács jelentése az uralkodóhoz a Szent György-napi tisztújításról.

²⁰ MN OL N 79. Az 1720. évi országos összeírás. Pest város. 439. p.

²¹ Schmall 1899. 206. p., MNL OL A 20 5/1731. A Laffert-féle királyi biztosi vizsgálat iratai. 1730. február 6-i tanácsi határozat kivonata; Simon–Sudár–Ternovác 2025.114. p.

²² Baradlai–Bársony 1930. 392. p., BFL IV.1202.a 8. kötet, fol. 37v, 1726. január 7.

²³ BFL IV.1212.a 1746-47. évi porciókivetés. No. 819.

²⁴ BFL IV.1202.c Int. a.m. 157. A városi tanács levélfogalmazványa Majláth József kerületi főispánhoz.

²⁵ BFL IX.43 7. kötet. Pesti polgári kereskedelmi testület tagnévsora (1717–1814) 25. p.

²⁶ A pozsonyi evangélikus polgárcsaládok példája erre: Tóth 2008. 354–355. p.

²⁷ A családi stratégiák megfogalmazásában nagy szerepet játszott az előző generáció, vagyis a szülők nemzedékének elképzelése az utódok jövőjéről, amellyel itt nem foglalkozhatunk, de további kutatási célként jelölhető meg.

²⁸ Pálmány I. kötet 1047., BFL IV.1202.h Rel a.m. 3484.

Mackot követve vitte tovább a családi tímárműhelyt, míg két másik fiútestvérük (Sebastian, Domokos) szerzetesi pályára lépett.²⁹

A rendi társadalomban a foglalkozás nem olyan számontartott azonosító jegye volt az egyénnek, mint manapság: elfedte vagy helyettesítette a rendi helyzetet.³⁰ A foglalkozási mobilitás viszont gyakran együtt járt a rendi határvonalak átlépésével, azaz az egyén rendi és társadalmi státusa és életmódja is megváltozott.³¹ Ennek jó példái a nemesítések, illetve a tanácsai elitbe való bekerülés, amellyel a társadalmi kapcsolatháló is bővült, és jellege is módosult. A szabad királyi városokban a különböző rendi csoportok keveredése kedvező terepet nyújtott a polgárság feltörekvő részének a társadalmi mobilitásra: az oktatási lehetőségek kihasználása, az elődökétől eltérő új szakmák és foglalkozások, főként az állami, városi hivatali karrier vagy más rendi társadalmi státuszú házastárs választása révén.³²

Az összesítések elkészítésekor az egyszerűség és az összehasonlíthatóság érdekében igyekeztem egyetlen, legjellemzőbbnek vélt céhes, illetve iskolai képzettségből vagy kereseti formából kiindulni. Vitatott az egyes szakmák besorolása is. Például a polgárkönyvi bejegyzésekben fő megélhetési forrásukra utaló vendéglősöket, mint a szolgáltató szektor korai képviselőit a kereskedők csoportjához soroltam, noha mint láttuk a polgárok közül sokan fektették felhalmozott vagyonukat vendéglőkbe. A korabeli városi sebészek, seborvosok, fürdősök ugyan céhes keretek között működtek, egyetemi végzettséget nem szereztek,³³ de speciális tudásuk, műveltségük és a városon belüli megbecsült helyzetük alapján az értelmiséghez lennének sorolhatóak. Az egyéni életpályák áttekintése során a magisztrátusba bejutott három fő közül kettőt joggal ide számítottam.³⁴ Kivételként kezeltem Viasz Ádám seborvost, akinek alacsony műveltségére az 1753-ban kirobbant botrány vetett fényt, amikor is írástudatlansága (valójában latinnyelv-, és jogtudásának hiánya) miatt az uralkodó ki akarta zárni a tanácsosi tisztségre jelöltek közül, ezért őt az iparosok csoportjába osztottam be.³⁵

Tisztviselők, értelmiségiek

A tanultságot a korszakban mindenképpen érdemként fogták fel, amely emelte az egyén presztízsét, a közrendű értelmiségieket a nemesi státuszhoz hasonló helyzetbe juttatta. Az állami feladatok szaporodása, ebből következően a szakképzettebb hivatali apparátus iránti igény és a magasabb szintű iskoláztatás elterjedése a szegényebb társadalmi rétegekben a városi

²⁹ BFL IV.1202.cc Test. a.a. 1416. Anna Maria Mack és fia közötti szerződés. Pest, 1773. július 29. és Anna Maria Mack özvegy végrendelete. Pest, 1779. április 3. Kihirdetve: 1784. január 27. Anton Mack születési adatai: BFL XV.20.2 A112. tekercs. Pest-belvárosi keresztelési anyakönyv mikrofilmmásolata, 1742. április 9-i bejegyzés.

³⁰ A keszthelyi párhuzamra: Benda 2008. 219. p.

³¹ Horváth 2017. 21. p. A nemesi címet viselő tanácsosok csoportjával, illetve a magisztrátusbeliek megnemesítésével jelen tanulmányban nem foglalkozom, erről egy másik írásomban tervezek írni.

³² Tóth 2009. 85–86. p., H. Németh 2021. 46–47. p.

³³ Simon 2010. 83–84. p.

³⁴ A fürdős céh tagjaként 1716-ban a polgárok közé felvételt nyert és 1737-ben tanácsossá választott Joseph Gerstl sebészként tűnt fel az 1720-as országos összeírásban, hosszabb hivatali pályáján szószóló és árvaszámtartó hivatalt is viselt (Simon 2010. 80. p., Schmall 1899. 140. p., MNL OL A 28 Civitatensia. Civitas Pestiensis. 44/1737. Pest, 1737. június 1. Pest város tisztújításai jelentése a Magyar Kancelláriának). A másik az 1773-ban tanácsossá, illetve városkapitánnyá is választott Maximilian Petz, aki a pesti seborvos Raphael Petz fia volt, is céhes keretek között tanult: 1748 és 1751 között a bécsi St. Marx szegényházban, mint fürdőslegény működött, majd 1751-ben Ellingenben kapott seborvosi bizonyítványt. BFL IV.1202. cc Test. aa. 1260. és 1260/A. Maximilian Petz és neje, Franciska hagyatéki iratai.

³⁵ Bónis 1975. 173. p.

iparos-kereskedő polgárcsaládok fiait is egyre nagyobb számban terelte az úri-honoráció pályák irányába.³⁶ A tisztújításokat felügyelő királyi biztosok tevékenysége és a központi kormányzat elvárásai a szabad királyi városokban felerősítette ezt a tendenciát, ennek köszönhetően például Sopronban a 18. század első negyedére a várost paritásos rendszerben irányító katolikus-evangélikus elit képzett, jogi és gazdasági téren megfelelő ismeretekkel rendelkező emberekből állt.³⁷ Pesten ráadásul a megfelelő képzést nyújtó helyi közép- és felsőfokú oktatási kínálat kiemelkedően gazdagnak volt mondható: a piarista rend 1717-től működő gimnáziuma, a szomszédos Budán a jezsuiták akadémiaja, a Pest város által 1756-ban alapított jogi szakiskola, majd az 1777-ben Nagyszombatból ide költöztetett egyetem kínált képzési lehetőségeket.³⁸

A korszak végére a város vezetése látszólag professzionalizálódik és bürokratizálódik: az élethivatás-szerűen, fő foglalkozásban a város szolgálatában álló tisztviselők többnyire végigjárják a hivatali (járulnoki–kancellistai–tanácsosi) ranglétrát, a gimnázium akadémiai (többnyire filozófiai) osztályait is elvégzik,³⁹ sőt ügyvédi gyakorlatot és jogi végzettséget is szereznek. Pest városa a folyamatban élen jár: az iparos-kereskedő polgárok a század közepétől egyre gyakrabban adják közigazgatási-jogi pályára fiaikat és segítik őket álláshoz a városi kancellárián. Ezt a folyamatot nemcsak Mária Teréziának képzettségi szintet előíró rendeletei segítették, hanem a Pest városában működő, már fentebb említett oktatási intézmények, ahol számos pesti polgárfiú tanult.⁴⁰

A késő rendi társadalomban, így a tisztviselő-értelmiségi foglalkozású szülők esetén egyfajta reprodukciós stratégiát valószínűsíthetünk, amelynek fő célja legalább a szülő társadalmi rangjának biztosítása – oktatás révén, karrier tekintetében – gyermeke számára.⁴¹ A korban szokásos volt, ha az érdemdús hivatalnok, illetve polgár-szülő elhunyt, akkor gyakran az egykori kollégák siettek az árván maradt pályakezdő fiúk segítségére.⁴² A testületi szolidaritás szellemében az atyák érdemeire, illetve a leendő fiú hasonló jellemére és szorgalmára hivatkoztak a magisztrátus tagjai akkor, amikor az ilyen helyzetben levő ifjakat egy-egy szerény kezdő állásra való felvétellel támogatták. Az „örökletes meritokrácia”⁴³ jegyében így szavazott bizalmat a tanács a későbbi polgármesternek, Joseph Moselnek és Georg Joseph (később Josephy) bírónak. A szabad királyi városi kiváltságlevél megszerzésében nagy szerepet játszott, 1721-ben elhunyt városi szindikusz és tanácsos, Johann Anton Mosel fiát, Josephet a belső tanács 1728-ban ilyen érveléssel vette fel járulnokként a kancelláriára.⁴⁴ Joseph Georgot, az azonos nevű 1718-ban elhunyt polgár és iskolamester fiát, aki állítólag a Rákóczi-szabadságharc alatt a város kurucok elleni védelmében szerzett érdemeket, részesítette

³⁶ Az előbbi két folyamatra: Keszei 2021. 20. p., Keszei 2024. 186. p., Kosáry 1987. 47–48. p., Fazekas 2021

³⁷ H. Németh 2007. 139–141. p., H. Németh 2024. 32–33. p.

³⁸ Varga 2022. 17–37.

³⁹ Fazekas István Győr és Pozsony jezsuita gimnáziumai 18. század eleji diákságának vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy az ott nagy számban tanuló polgári és közrendű származású ifjúságnak körülbelül a fele végezte el a gimnázium két felsőbb osztályát (poétika, retorika), amely korábban körükben nem volt szokványos. Egyúttal ez a végzettség elegendő volt a hivatali pálya megkezdéséhez, és megnyitotta a társadalmi felemelkedés lehetőségét a szorgalmas polgárfiaknak anélkül, hogy nagyobb számban további egyetemi tanulmányokat kellett volna folytatniuk. Pest korabeli iskolázott városi polgárságára esetén is hasonló továbbtanulási stratégia lehet érvényes: Fazekas 2022. 26–27., 29–30. p.

⁴⁰ Varga 2022. 33–34. p., Nagy 2024. 40–41. p.

⁴¹ Keszei 2024. 190–191. p.

⁴² Khavanova 2025. 139. p.

⁴³ Uo. 109. p.

⁴⁴ BFL IV.1202.a 8. kötet, fol. 211, 1728. december 6.

előnyben a tanács, amikor felvette a kancelláriára, kezdetben fizetés nélküli járulnoknak 1730-ban.⁴⁵

Septis Octo In Ch. Xbris 1728.
Locos: Huiusmodi Cantuariensis, Huiusmodi
Huiusmodi Cantuariensis, Huiusmodi Cantuariensis,
Huiusmodi Cantuariensis et Huiusmodi Cantuariensis.

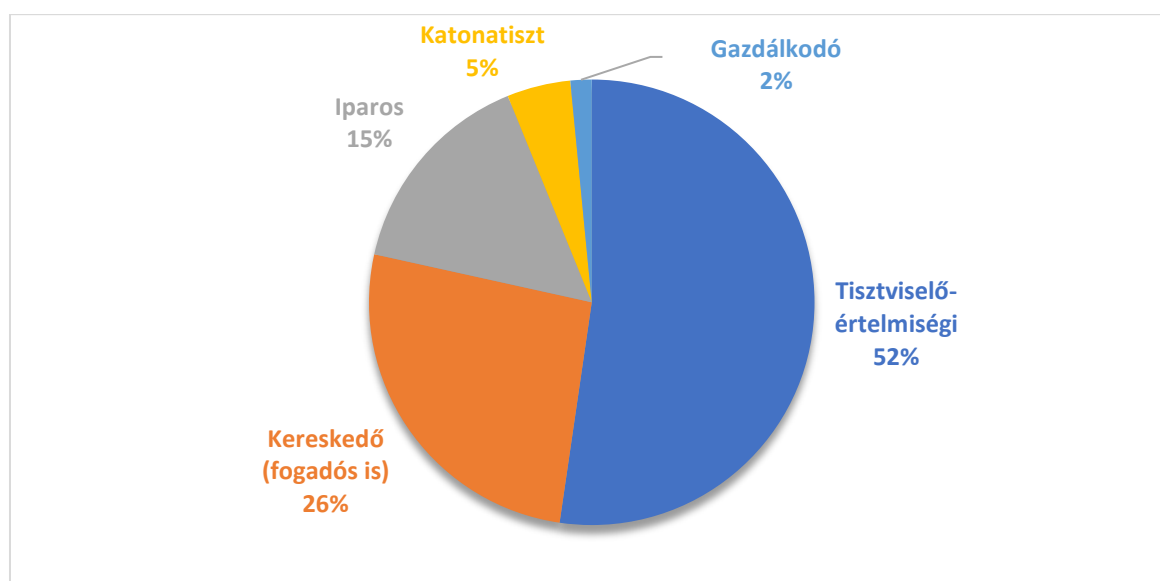
Huiusmodi Cantuariensis Cantuariensis Cantuariensis
Cantuariensis Cantuariensis Cantuariensis
Cantuariensis Cantuariensis Cantuariensis

Hat wir begehrt, und wird daher
andern vorzuziehen, die Stadt vor
undem sich wohl anlegen sich zu
lassen auf ihre Weise zu gehen
aus der Lande oder von Stadt
sich nicht zu promulgieren, od
jemandem das geingst zu ent
ziehen. Von diesen die Magistrate
aber wird man vorzuziehen
sich, von daher sich die
applicieren, und in der
Stadt und Capacitet seinen
Stamm sich nachzufolgen sich
bringen wird

2. kép. Joseph Mosel járulnoki felvételéről szóló tanácsülési jegyzőkönyvi bejegyzés, 1728. december 6. (BFL IV.1202.a 8. kötet 420–421. p.)

⁴⁵ BFL IV.1202.a 9. kötet, 33. p., 1730. január 27., BFL IV.1214.a 1. kötet, 96. p., Dümmerth 1968. 190. p. További érdemeire: BFL IV.1202.c Int. a.a. 3195. 1745.évi tisztújítás iratai. Pest, 1745. július 24-i jelentés a Magyar Kancelláriához.

Az általam így konstruált foglalkozásokra tekintve azt látjuk, hogy a belső tanácsba bekerültek több, mint a fele (34 fő, 52%) a tisztviselő-értelmiségi kategóriába sorolható (1. ábra). Ezek nagy többsége (26 fő) városi tisztviselőként kezdte pályáját. Elvértve találunk köztük olyanokat, főként a század elején, akik kamarai szolgálatból kerültek be a magisztrátusba (4 fő). Meglepő módon mindhárom vizsgált korszakban ez a csoport a legnépesebb Pesten, míg 1705 és 1730, illetve 1731 és 1766 között ők alkotják a relatív többséget (44, illetve 42%), de egyértelműen az 1767. évi Szláv Pál-féle királyi biztosi vizsgálattól kezdve több, mint kétharmados arányban (71%) szinte monopolizálják a vezetést, olyannyira, hogy az iparosok teljesen eltűnnek a tanácsból. Szláv Pál királyi biztos intézkedései új generációs tanácsnokok csoportját segítik a hatalomra, akiknek a pályája a városi kancelláriáról járulnökként vagy kancellistaként indult, valamely városi szakhivatal vezetői megbízásával folytatódott, és tanácsosi pozíciót 1767 és 1790 között szereztek.⁴⁶

1. ábra. Pest város tanácsának foglalkozási megoszlása (1705–1790)

A felvilágosult abszolutizmus időszakában a szakképzett jogászok sorát a magisztrátusban Lucas Perghold jogi doktor, a pesti városi jogtanár tanácsosi kinevezése nyitotta 1777-ben, aki egészen 1787-ös nyugdíjazásáig szolgált.⁴⁷ A legnagyobb változást a II. József által elindított folyamat hozta 1785-től, aki belekezdett a városi autonómia leépítésébe és a magisztrátus személyi állományának cseréjébe, professzionizáltabb alapokra helyezésébe.⁴⁸ A jogtudás, mint határozottabb központi elvárás ekkor jelenik meg a szabad királyi városokban: a Magyar Udvari Kancellária 1786-tól a városi bírászkodás szempontjaira tekintettel a tanácsosok legalább egyharmadának előírta a jogi végzettséget.⁴⁹ Lányi József királyi biztos 1785-ben korrupciós vádak és hanyag gazdálkodás ürügyén elmozdított hivatalából öt tanácsnokot, akiknek a helyére a tanácsba részben hivatásos ügyvédek (Boráros János, Doleviczény Sándor, Muskatirovich János), részben két nyugalmazott katonatisztet

⁴⁶ Ebbe a csoportba tartozott: Gabriel Buday, Tobias Lenner, Frivaldszky István, Anton Paschall, Sarlay József, Sebastian Mihics, Mathias Wittmässer.

⁴⁷ BFL IV.1202.a 40. kötet, 133. p. 1777. április 24., uo. IV.1202.c Int. a.m. 768. Almássy Pál kerületi főispán rendelete a városi tanácshoz.

⁴⁸ II. József alatt teljesedett be az a folyamat, amelynek során jogi és közigazgatási képzettségű városvezetők kerültek be a városi magisztrátusokba a mintaadó Ausztriában is: Weigl 2025. 22. p.

⁴⁹ Sasfi 2008. 177. p., Csizmadia 1941. 97. p.

(Joseph Kögl, Hülff Móric Bálint) juttatott be a városvezetésbe.⁵⁰ Az egyetem Pestre helyezése és a felsőbb bíróságok itteni jelenléte nagyszámú ügyvédet vonzott a városba, akik ügyvédi praxist indítottak és egy részük a városigazgatásban helyezkedett el. Ez a származási képlet a kutatások szerint II. József halála után, sőt a reformkorban is jellemző maradt a pesti tanácsnokokra a szakirodalom szerint.⁵¹ Ezt a sort folytatta az általunk vizsgált utolsó tisztújításon, 1790-ben a tanácsba bekerült Domokos József győrszigeti származású nemes ügyvéd, választott polgár.⁵²

3. kép. Boráros János arcképe. Donát János, 1822
(BTM Kiscelli Múzeum Fővárosi Képtár ltsz. 90)

A tisztviselők között találunk a korszak első felében négy császári-királyi hivatalnokot is, akiknek hivatali írásbeliségben szerzett gyakorlatára különösen szüksége lehetett az ilyen talentumokban ekkor még szűkölködő városi tanácsnak. Közülük Nicolaus Wilfersheim (máshol Wilfersheimb), a kamarai adminisztráció tanácsosát, Tobias Leistnert, illetve Johann Beatus Neandert, két volt sóhivatali tisztet az első szabad tisztújításon erősítették meg hivatalukban. Az ő jelenlétüket tekinthetjük a kamarai befolyás átmentési kísérletének, azonban szerepük korai haláluk miatt átmeneti lesz. Közülük csak Neander futott be jelentős városi karriert, aki városkapitányként és tanácsosként került be a városi magisztrátusba 1704-ben, majd a polgárság a bírói stallummal jutalmazta 1723-ban.⁵³ Az ő körükből érkezhettek a császári szekerészeti igazgatóság, majd a pesti sóhivatal tisztviselője, az alkamarásként 1720-tól a várost

⁵⁰ BFL IV.1202.a 49. kötet, 1785.november 20.

⁵¹ Tóth 2003. 436. p.

⁵² BFL IV.1202.c Int. a.m. 3972. 1790. évi tisztújításról készült tabella. Életrajza: Pálmány 2019. I. kötet, 910. p.

⁵³ Kovács 1943. 72–73. p.

is szolgáló, egyébként alsó-ausztriai születésű Franz Joseph Kastberger, akit Neander halála után 1729-ben választottak be a pesti tanácsba, ahol haláláig, 1754-ig ült.⁵⁴

A vármegyei tisztviselők közül ketten a század első harmadában jutottak be a magisztrátusba: itt két olyan Pest vármegyei magyar nemesről (Szunyogh Imre, Kászony Tamás) van szó, akik munkájuk miatt a vármegye adminisztratív központjában birtokoltak házat, latinos műveltségük és a vármegye vezetőivel való kapcsolatrendszerük felértékelhette magisztrátusi jelenlétüket.⁵⁵ Míg Szunyogh vármegyei szolgabíróként került be a tanácsba 1705-ben, ahol két évvel később bekövetkezett haláláig szolgált, addig Kászonyt vármegyei albiztosként választották be a magisztrátusba, ahol 1715 és 1735 között működött.⁵⁶ A harmadik, a vármegyei igazgatásban is dolgozó jogász, Boráros János volt, aki a II. József által újjászervezett Pest-Pilis-Solt vármegye helyettes adószedőjeként került be a magisztrátusba.⁵⁷

A város egyetlen patikájának működtetői, a patikusok, mint korai szakértelmiségiek közül ketten (Zacharias Osterwald, Gottfried Göttersdorfer) kerültek be a tanácsba a vizsgált korszakban. Osterwald a Budai Kamarai Adminisztráció alatt egy ideig a város bírájaként működött néhai Heinrich Siegfried Herold patikus főtéri patikáját vette meg 1705-ben, majd 1714-ben beválasztották a tanácsba, amelynek haláláig, 1733-ig tagja maradt.⁵⁸ A bécsújhelyi származású és korábban a budai Arany Sas patikát bérelő Göttersdorf családi szálakkal kötődött elődjéhez.⁵⁹ Osterwald lányát, Anna Barbarát vette feleségül 1747-ben, akinek a kezével elnyerte a pesti patika tulajdonjogát is.⁶⁰ Ő volt az utolsó pesti patikus-tanácsnok a korszakban, 1769-től haláláig, 1773-ig működött a magisztrátusban.⁶¹ A patikusok jelenléte más szabad királyi városokban is meghatározó a városvezetésben. Így például a szomszédos Budán a 17–18. század fordulójának várospolitikai harcainak meghatározó alakja volt Franz Ignaz Bössinger, polgármester, aki tanult szakmájára nézve patikus volt, a várbeli rangos Arany Egyszarvúhoz gyógyszerertár tulajdonosa.⁶² A közeli Székesfehérváron a 18. század első felében a város egyetlen gyógyszerertárának egymást váltó patikusai közül hárman is tagjai voltak a belső tanácsnak.⁶³

Kereskedők, fogadósok

Foglalkozásukat tekintve a második legnépesebb csoportot a kereskedők képezték (26%-kal), akik csökkenő mértékben, de végig jelen voltak a tanácsban. A közhiedelemmel ellentétben még a század elején sem alkottak többséget, nem úgy, mint Budán, ahol a kereskedő-fogadós-patikus elit játszott meghatározó szerepet a város életében. Dümmerth Dezső állítása szerint 1711-től erősödött meg az a tendencia, hogy Pest város irányítása – kikerülve a kamarai

⁵⁴ Dümmerth 1968. 272. p., BFL IV.1202.a 6. kötet fol. 45. 1720. május 4. vagy 14. és uo. 8. kötet fol. 228.; 1729. március 14., MNL OL A 20, 45/1758. Ignaz Kastberger kérvénye a Magyar Kamarához.

⁵⁵ Dümmerth 1968. 153–154, 206. p., BFL IV.1202.cc Test. a.a. 354. Pest, 1735. október 31. Kászonyi Tamás javainak hagyatéki leltára.

⁵⁶ Schramek 2016. 14–15., 20. p.

⁵⁷ Uo. 31–32. p.

⁵⁸ Dümmerth 1968. 154. p., Baradlai–Bársony 1930. 387. p.

⁵⁹ Uo. 392. p., BFL IV.1202.a 14. kötet fol. 224., 1747. január 23.

⁶⁰ Fallenbüchl 1970. 50. p.

⁶¹ A tanácsba való beválasztására: BFL IV.1202.a 32. kötet, 1769. július 26. 194–195. p. Végrendelete: BFL IV.1202.cc Test. a.a. 1085. Pest, 1773. február 20. Kihirdetve: 1773. március 3.

⁶² Géra 2014. 280. p.

⁶³ Szima 2016. 20–23. p.

alkalmazottak és a vármegyéből érkező nemesi tisztviselők befolyása alól – egy helyben gyökeret eresztő, nagyjából kereskedőkből és értelmiségiekből álló városvezető elit irányítása alá kerül.⁶⁴ Főként a korszak elején még kereskedők közül is került ki bíró, így Eyserich Sámuel, aki 1709–1715, illetve 1725–1727 között, illetve Franz Joseph Sauttermeister, aki 1719–1723 és 1727–1731 között töltötte be ezt a hivatalt.

Az egyes alkorszakokra lebontva csökkenő részvételi számuk és arányuk a tanácson belül: az adott időszak összes tanácsnokainak 1705–1730 között 32%-át (8 fő), 1731–1766 között 26%-át (6 fő), 1767–1790 között 19%-át (4 fő) adták a kereskedők és a fogadósok. Noha a város kereskedelmi központ jellegének megerősödésével gazdasági-társadalmi súlyuk megnőtt Pesten, de a városigazgatás professzionalizációja miatt egyre inkább kiszorultak a belső tanácsból, a város gazdasági elitje hamarosan teljesen elvált a politikai-közigazgatási elitől. Jellemző, hogy a Habsburg Monarchia jelentős kereskedelmi központjait feltáró, a kormányzat számára közölt ún. Haugwitz-Prokopp jelentés 1755-ben Pest jelentős polgári kereskedői között három, életük során a tanácsossáig eljutó személyt (Újfalussy János Ferdinánd, Georg Hochhauser, Anton Katics) sorolt fel.⁶⁵

Az itt említett kereskedők (néhány kivétellel) az 1699-ben alapított Pesti Polgári Kereskedelmi Testület tagjaiként kereskedelmi jogot is szereztek, többnyire a helyi, városi fogyasztói igények kielégítésére törekedtek. A legtöbb esetben egy-egy árutípusra szakosodtak, akadt köztük, aki textiláruval, főként posztóval és selyemmel (Moritz Brean, Franz Joseph Sauttermeister, Samuel Eyserich), épületfával (Franz Scopek), vassal (Tobias Anton Mittermayer), illetve terménnyel (Újfalussy János Ferdinánd) kereskedett. A nagy- és tranzitkereskedelmet többnyire átengedték a Balkánról származó, náluk mozgékonyabb, Pestre tömegesen betelepülő görög kereskedőknek.⁶⁶ Ennek ellenére nem mondható, hogy ne halmozódtak volna fel a kezükben jelentős vagyonok. Így például Újfalussy János Ferdinánd a 18. század közepének egyik legjelentősebb vagyonú tanácsnoka volt, akinek a hagyatékát 1763-ban 61 000 forintra becsülték (egy korabeli vendéglő ára ekkor 8–10 000 Ft volt).⁶⁷ A kereskedelemben megszerzett tőkéjüket gyakran forgatták ingatlanokba, előfordult, hogy egyben fogadó-, szántóföld- és majorságtulajdonosok is voltak. Kapcsolatrendszerük, mozgékonyáguk, nyelvtudásuk alkalmassá tette őket számos tanácsai feladatra.

A század első felének legjelentősebb vagyonnal bíró kereskedőből lett tanácsosa és bírja a Nagyszombatból származó nemes eysenthali Eyserich Sámuel (1662–1730), aki 1705 és 1730 között volt a tanács tagja. Az 1720. évi országos összeírás a város legjelentősebb adózó polgáraként tartotta számon: kereskedésből származó éves jövedelme 150 forint volt, ezen túl hét bérbe adott boltjából évi 35 forint bevétele származott. Másik házzal is bírt, ennek éves bérletéből 80 forint bevételt könyvelhetett el.⁶⁸ 1731-ban felvett hagyatéki leltára szerint a város Fő terén egy sarokház, majorság szántófölddel, kerttel (10 640 forint), illetve az Arany Horgonyhoz címzett ház illetményeivel, vagyis szántóval, réttel (3500 forint) és egy budai szőlő volt birtokában. Ingóságainak értéke megközelítette 37 317 forintot, amelyből csak a készpénz értéke 23 110 forintot tett ki.⁶⁹ A 1709–1711. évi pestisjárvány idején buzgalommal és kiválóan irányította a város ügyeit, emellett nyelvtudásánál fogva (magyarul, németül, szerbül tudott)

⁶⁴ Dümmerth 1968. 162–163. p.

⁶⁵ Karlovsky 1897. 215. p.

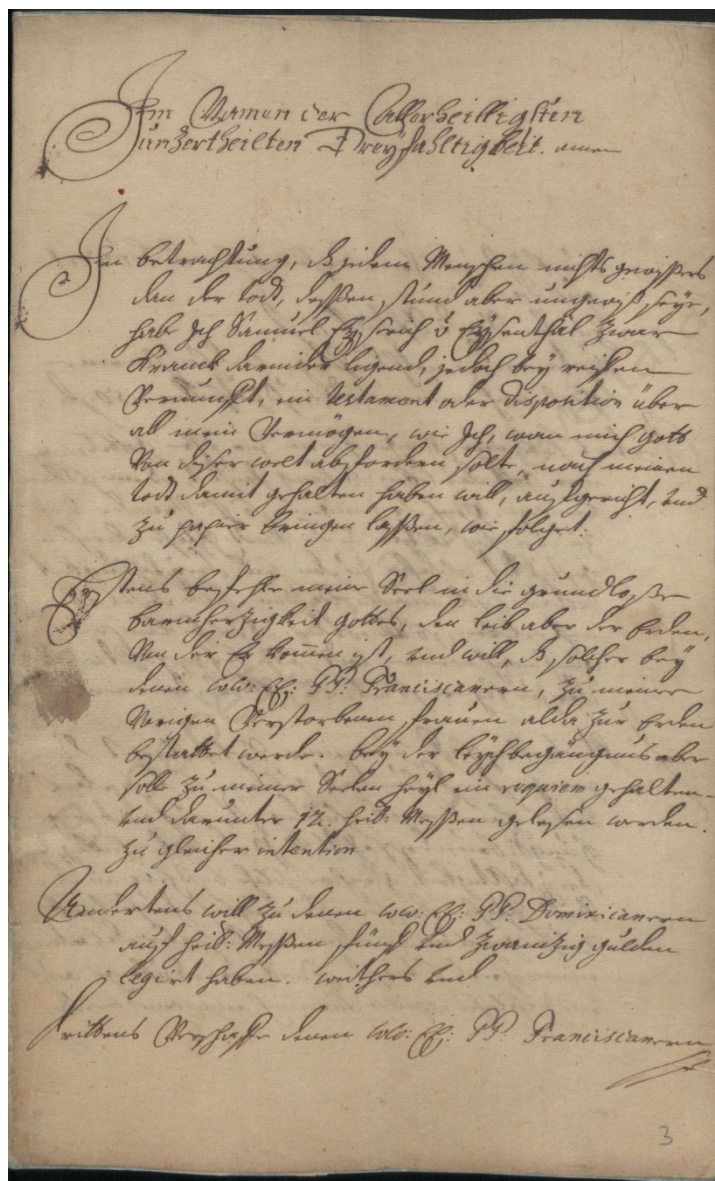
⁶⁶ Bácskai 1989. 7. p.

⁶⁷ BFL IV.1223.c 604/1763. Franz Xaver Újfalussy keresete anyjával, Margarethával (született Schick) és testvérével, Újfalussy Mihállyal szemben apja, Újfalussy János Ferdinánd hagyatéka ügyében.

⁶⁸ MN OL N 79. 1720. évi összeírás, 20. téka Pest város, 438. p.

⁶⁹ BFL IV.1202.cc Test. a.a. 281. Pest, 1731. június 23.

tolmács nélkül tud érintkezni a városban élő három nemzettel, noha a választási iratokban magyar nemzetbeliként („Hungarus”) említik.⁷⁰ Tekintélyét mutatja, hogy Pest-Pilis-Solt 1723-ben rövid időre adószedőjévé (perceptor) is választotta, amely tisztséget városi tanácsosi hivatalával párhuzamosan töltötte be.⁷¹

4. kép. Eyserich Sámuel végrendelete hagyatéki leltára, 1731
([BFL IV.1202.cc Test. aa. 281.](#))

Az utolsó alkorszak egyik legérdekesebb életpályájú és legnagyobb vagyonú városvezetője, Tobias Lenner (1725–1803), aki 1767-től volt a városi tanács tagja, majd 1783 és 1785 között bírása. A kereskedők csoportjába soroltam, noha formális kereskedőtestületi (céhes) tagsággal nem rendelkezett. Sokszínű tevékenységei köre, leginkább a mai „szolgáltató” kategóriába esett, amellyel joggal érdemelheti ki, hogy őt is a „vállalkozók előfutárai” közé soroljuk. Kötelesemester félárva fiaként társadalmi felemelkedését a jó oktatás

⁷⁰ Dümmerth 1968. 69. p., MNL OL A 28 Civitatensia. Civitas Pestiensis. 214/1709. Pest város jelentése a Kancelláriához a tisztújításról. Pest, 1709. május 22.

⁷¹ Schramek 2016. 31.p.

biztosíthatta: iskolázottsága és pályakezdése alapján akár városi hivatalnoki pályát is futhatott volna be.⁷² A pesti piarista gimnáziumban folytatott tanulmányokat követően felvették dolgozni a városi kancelláriára járulnoknak 1757-ben,⁷³ majd ugyanakkor bevásárolták a százas polgárság soraiba, arra hivatkozva, hogy tanult, jogtudó ember.⁷⁴ Anyagi gyarapodását kiterjedt és sokszínű üzleti tevékenysége alapozza meg: 1760-ban a Pest vármegyei Vány és Ráda pusztá fele részét bérli Franz Weber nevű üzlettársával.⁷⁵ 1763-tól a Zlinszky család dabasi és babádi, majd gyóni kocsmáit, illetve részben pusztáit kezdi el árendálni.⁷⁶ Úgy tűnik, hogy itt birkatenyésztéssel foglalkozik, de budai borral is kereskedik.⁷⁷ A fennmaradt bérleti szerződések tanúbizonysága szerint 1770-ben bérbe vette Pest városától a gubacsi határcsárdát és a mellette fekvő réteket.⁷⁸ Ugyanakkor az alsó külvárosi (a későbbi józsefvárosi) Hordó vendégfogadót is hasznóbérbe vette a várostól három évre.⁷⁹ A város összes fogadóját összesen hat ízben vette bérbe ekkortól egészen 1785-ig. 1771-ben Szentendre város határában malmot vásárolt, amit később papírmalommá alakított át.⁸⁰ 1775-ben kőbányát vett, kővel és más építőanyagokkal is kereskedett.⁸¹ 1776-tól a városi színház bérlőjeként lesz a színháztörténet ismert vállalkozója.⁸² Felhalmozott tőkéjéből – kihasználva a korszak gazdasági konjunktúráját – 1782-ben selyem és posztó előállítására szakosodott manufaktúrát hozott létre Pesten, amely az 1785. évi helytartótanácsi manufaktúra-összeírásban is szerepelt.⁸³ Manufaktúráját időközben bérbe adta Heinrich Grätznek. A manufaktúrája által termelt bevételt uzsoratókéba fektette: pénzkölcsönzéssel foglalkozott, és nagyszámú lakó- és mezőgazdasági ingatlant halmozott fel Pest városában és ennek határában. 132 kötelezvény volt a hagyatékában, teljes vagyonának értéke elérte a 120.000 forintot. Utódok hátrahagyása nélkül halt meg, vagyonát a városfejlesztési és -szépítési célokra létrehozott Szépítő Bizottmány kapta meg.⁸⁴ A (korai) kapitalista típusú vállalkozóhoz illően a külső körülményekhez való gyors alkalmazkodás, a korábban nem létező üzleti formák meghonosítása, illetve a hitel- és tőkeképeség jellemezte, azonban kora rendi társadalmába jól beilleszkedett, a városigazgatásban is vezető pozíciót töltött be.⁸⁵

⁷² BFL IV.1202.pp Lajstromozatlan iratok. Peres és peren kívüli, hagyatéki iratok. (22. tétel) Tobias Lenner hagyatéki iratai (1804)

⁷³ Schmall 1899. 213. p. Tanulmányaira: Fallenbüchl 1985. 229. p.

⁷⁴ MNL OL A 28 Civitatensia. Civitas Pestiensis. 184/1757. Pest város jelentése a Kancelláriához a tisztújításról. Pest, 1757. május 23.

⁷⁵ BFL IV.1202.pp Lajstromozatlan iratok. Számadási iratok. Szerződésekkel kapcsolatos iratok. Alsónémedi, 1760. március 15. Bérleti szerződés Alsónémedi és Lehner, illetve Franz Weber között.

⁷⁶ A szerződések nem maradtak fenn itt, csak a hagyaték iratjegyzéke tájékoztat tevékenysége kiterjedtségéről: BFL IV.1202.c Int. a.m. 7620/I. Tobias Lehner hagyatéka.

⁷⁷ BFL IV.1202.pp Lajstromozatlan iratok. Számadási iratok. Szerződésekkel kapcsolatos iratok. Pest, 1767. szeptember 9. Szerződés Caspar Ellenbach juhász és Tobias Lenner között és adásvételi szerződés Tobias Lenner és Gottlieb Biermann tisztartó között 500 akó borról. 1772. november 2.

⁷⁸ Uo. Pest, 1770. augusztus 1. Szerződés Pest városa és Tobias Lenner között.

⁷⁹ Uo. Pest, 1769. december 1. Szerződés Pest városa és Tobias Lenner között.

⁸⁰ Bácskai 1971. 174–175. p., Nagy 1961. 302–303. p.

⁸¹ BFL IV.1202.h Rel. a.m. 2346.

⁸² Uo. Pest, 1776. április 29. Szerződés Pest városa és Tobias Lenner között.

⁸³ BFL IV.1202.k 68/3. Az 1785. évi manufaktúra-összeírás. 1785. szeptember 28. A polgárság által felhalmozott tőke ipari vállalkozásba, manufaktúrákba fektetése Bácskai Vera szerint a korabeli Pesten ritkaságnak számított, sokkal szívesebben investáltak a gyorsabban és biztosan megtérülő ingatlanokba és hitelműveletekbe: Bácskai 1971. 174. p.

⁸⁴ Gyömrei 1955. 186. p. és Tobias Lenner javainak hagyatéki leltára: BFL IV.1202.c Int. a.m. 7620/I. Pest, 1805. március 1.

⁸⁵ Somorjai 2025. 205. p.

Iparosok

⁸⁷ Kovács 1943. 67. p.; Bónis 1975. 173. p.

beválasztásukat megelőzően többnyire a százas polgárság, illetve a külső tanács tagjai lettek és itt szerezhettek gyakorlati tapasztalatokat (pl. számadások vezetése, kiküldetések stb.) a város működéséről.

Az iparosok közül a legjövödelmezőbb szakmák legtekintélyesebb képviselői vannak jelen a tanácsban. A század elején a városok újjáépítésében, a katonaság és a lakosság alapszükségleteinek biztosításában fontos szakmák képviselői még bírót is (így az első bíró a sörfőző Proberger Jakab, illetve az ács Johann Lenner) adtak. Az élelmiszeripart a sörfőző Jakob Proberger, a pék Georg Paschgall, a mészáros Szalay István, a ruházati ipart a magyar szabó Margalics János, a szűcs Jakob Beankovics, a csizmadia Gregor Bobics, az építőipart az ács Johann Lenner, és az ágyú- és harangöntő Johann Nusspicker, a luxusipart az aranyműves Johann Michael Crines képviselték. A század közepére a sokasodó hivatali feladataik és a tanácson kívül rekedt, a közhatalom gyakorlásából adódó versenyelőnyüket kritizáló mestertársaik panaszai miatt az iparos-szenátorok felhagytak mesterségük gyakorlásával és hivatali feladataikra koncentráltak.

A módos iparosok kiugrási lehetőségei a korszak elején nagyobbak voltak. Lássunk erre két példát! Egyikük a sikkasztási botrányáról hírhedté vált, rövid időre hivatalában felfüggesztett bíró, Johann Lenner (1675–1730),⁸⁸ aki – egy korabeli becsületsértési per vallomásai szerint – csak egy szekercéjével érkezett Pestre, ám élete végére a bírói hivatalba jutva nemességet és kardviselési jogot szerzett.⁸⁹ Bécsi születésű ácsként 1695-ben kapott Pesten polgárjogot,⁹⁰ majd városi szolgálatba lépett: 1705-től fertálmesterként, 1708-tól hídmesterként működött, 1715-ben (bíróvá választásáig) főkamrás is lett. Eközben 1713-tól a belső tanács tagja lett, 1715 és 1719 között bíróként működött. Az 1719. évi tisztújításon a kereskedő Franz Joseph Sauttermeisterrel szemben alulmaradt a bíróválasztáson. Ekkor a polgárság – a szenátus előzetes tudta nélkül – a korábbi bíró ellen panaszt nyújtott be, amelyben 9000 forint elsikkasztással és hatalmaskodással vádolták. 1720 szeptemberében felfüggesztették a tanácsosi állásából, 100 forint pénzbírságra, továbbá az elsikkasztott pénzek fejében a plébániatemplom megrongálódott tetőzetének újjáépítésére ítélték, majd 1721-ben visszavették a tanácsba.⁹¹

⁸⁸ BFL XV.20.2. A126. (2067. sz.) Pest-belvárosi római katolikus halotti anyakönyv mikrofilmmásolata.

⁸⁹ Pásztor 1936. 269. p. Nemességszerzésére: MNL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii. 31. kötet. 308–309. p.

⁹⁰ BFL IV.1202.v 1. kötet, 64. p.

⁹¹ Schmall 1899. 32–34. p., MNL OL A 20, 45/1719. Pest, 1719. április 29. Pest város jelentése a tisztújításról; BFL IV.1202.a 6. kötet fol. 59. 1720. szeptember 16.

6. kép. Johann Lenner bíró arcképe, mellképe, 1719.
(BTM Kiscelli Múzeum Fővárosi Képtár ltsz. 12145)

Másik példánk a Budán élő Johann Nusspicker császári ágyú- és harangöntőmester, aki ugyancsak még a kamarai adminisztráció időszakában, 1696-ban jutott be a tanácsba. A hadiesemények és hadikonjunktúra, illetve a város újjáépítésében való részvétele emelték vagyonát és társadalmi tekintélyét. A pesti városháza tornya számára harangot is öntött, ami 1874-ig szolgálta is a várost, ma pedig a BTM Kiscelli Múzeuma őrzi. Halálakor, 1714-ben felvett hagyatéki leltára szerint (budai emeletes háza és öntőműhelye mellett) volt Pesten háza kerttel a pálos rendház mellett, szőlője Kőbányán, szépen berendezett házában 23 festett kép, oltárkép két álló angyal szoborral.⁹² Úgy tűnik, hogy túlságosan a felsőbb hatóságok emberének tekintették 1705 után, mert a polgárság az 1707. évi tisztújításon felszólalt ellene, arra hivatkozva, hogy mivel Budán lakik, nem látja el hivatali feladatait, ezért kéri, hogy végezze el azokat rendesen vagy hagyja el a tanácsot.⁹³

⁹² BFL IV.1202.cc Test. a.a. 90. Johann Nusspicker ágyúöntő javainak hagyatéki leltára; Dümmerth 1968. 153., 157–158. p.

⁹³ BFL IV.1202.a 3. kötet., fol 314r. 1707. április 28.

7. kép. A pesti városháza harangja. Johann Nusspicker, 1697.
(BTM Kiscelli Múzeum Cégér-, és Műszaki Gyűjtemény)

Egyéb kategóriák (gazdálkodók, katonatisztek)

A korszak kezdetén találunk egy mezőgazdaságból élő gazdálkodót a tanácsosok között, a kalandos életű, sopronnyéki születésű Mathias Pollermannt, aki még 1696-ben került be a magisztrátusba, majd 1707-ben megerősítették tanácsai tagságát, miután titkos pálinkafőzdéjét leleplezték és bocsánatkérés után visszavették a tanácsba.⁹⁴ Hosszú út vezetett idáig: Esterházy Pál nádor trombitásaként szolgált tizenhét évig, közben katonai trombitásként megjárta a korabeli nyugat-európai háborúk hadszíntereit is. Az Esterházy zenészi szolgálatát elhagyó

⁹⁴ Dümmerth 1968. 153., 155. p., BFL IV.1202.a 3. kötet, 314. fol. 1707. április 28.

Pollermann 1689-ben magyar nemességet szerzett és – Király Péter feltételezése szerint – a nádornak, mint Pest-Pilis-Solt vármegye főispánja támogatásának köszönhetően került a töröktől felszabadított Pestre, ahol vármegyei esküdt, illetve Pest város magisztrátusának tagja lett. Nem tudjuk, hogy új hazájában folytatta volna zenészi karrierjét, noha levelezése tanúsága szerint tanítványokat nevelt Pesten is.⁹⁵ Jelenléte a tanácsban a mezőgazdaság korabeli meghatározó jellegét mutatja Pest város gazdasági életében, azonban nem véltelen, hogy kizárólag csak a földből megélő tanácsnokot nem találunk többet a 18. században. Jellemző, hogy Pollermann fia, Johann Georg visszatért apja eredeti hivatásához: a pesti plébános támogatásának köszönhetően templomi énekesként (*discantista*), majd templomszolgaként alkalmazták.⁹⁶

Három katonatisztet is találunk a vizsgált tanácsnokok között. A század legelején az 1702-ben polgárjogot nyert Ludwig Piberling kapitány, hídbiztos volt tanácsos, aki nem sokkal 1715 előtt halhatott meg.⁹⁷ (Johann Beatus Neander városkapitány-tanácsnokhoz való közeli kapcsolatát mutatja, hogy mindketten Trier városából származtak és néhány nap különbséggel vették fel őket a pesti polgárok sorai közé).⁹⁸ A másik két személy városvezetővé válása összekapcsolódott II. József városigazgatási reformjaival, aki hozzá lojális katonatiszteket juttatott be a városi magisztrátusba, így próbálva ellensúlyozni a városvezető családok oligarchikus összefonódásait.⁹⁹ Az egyébként pesti polgárfit, Hülff Móric Bálint nyugalmazott őrnagyot II. József állította a város élére 1785-ben, aki polgármesterként, majd bíróként irányította a várost.¹⁰⁰ A II. József halála utáni régi módon megtartott tisztújításon a politikailag kompromittálódott vezetőt 1790-ben felfüggesztették hivatalából, majd 1793-ban tanácsosi rangjába visszahelyezve egészen haláláig (1801) megmaradhatott a magisztrátusban.¹⁰¹

A felső-ausztriai Steyr-ben született,¹⁰² de családja révén osztrák és magyar nemességet is szerzett Joseph von Kögl, volt cs. kir. hadbíró, a Caramelli-féle kürasszír (nehézlovas)ezred egykori századosa – egy pesti polgárözvegyet vett feleségül néhány évvel korábban – 1786-ban lett ideiglenes helyettes (*surrogatus*) városi tanácsos, majd 1789-ben városkapitány.¹⁰³ Az erről a tisztségről való 1790. évi lemondását követően 1791-ben immár tisztújítás során rendes tanácsnökká is megválasztották.¹⁰⁴ A város bizalmát élvezve 1807-ben polgármesterré választották, amely tisztséget nyugdíjba vonulásáig, 1816-ig betöltötte.¹⁰⁵

⁹⁵ Életrajza: Király 2015. 496–504. p.

⁹⁶ Dümmerth 1968. 158. p., BFL IV.1202.a 5. kötet, fol. 117r. 1719. január 30., uo. 9. kötet, 1732. június 20. fol. 153.

⁹⁷ Az 1715. évi összeírásban már csak özvegyként említik: MNL OL N 78 20. téka. 1715. évi összeírás, Pest városa, Schmall 1899. 244. p.

⁹⁸ BFL IV.1202. v 1. kötet. 129. p.

⁹⁹ Fallenbüchl 1989. 131. p.

¹⁰⁰ Schmall 1899. 205. p.

¹⁰¹ BFL IV.1202.c Int. a.m. 3972. 1793. évi tisztújítási táblázat., uo Int. a.m. 6404. A városi tanács levélfogalmazványa a Magyar Udvari Kamarához. Pest, 1801. június 3.

¹⁰² A család magyar nemességére: MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár - Libri regii 46. kötet 92–95. p. Származási helyére polgárfelvétele: BFL IV.1202.a 47. kötet, 298. p., 1784. szeptember 29.

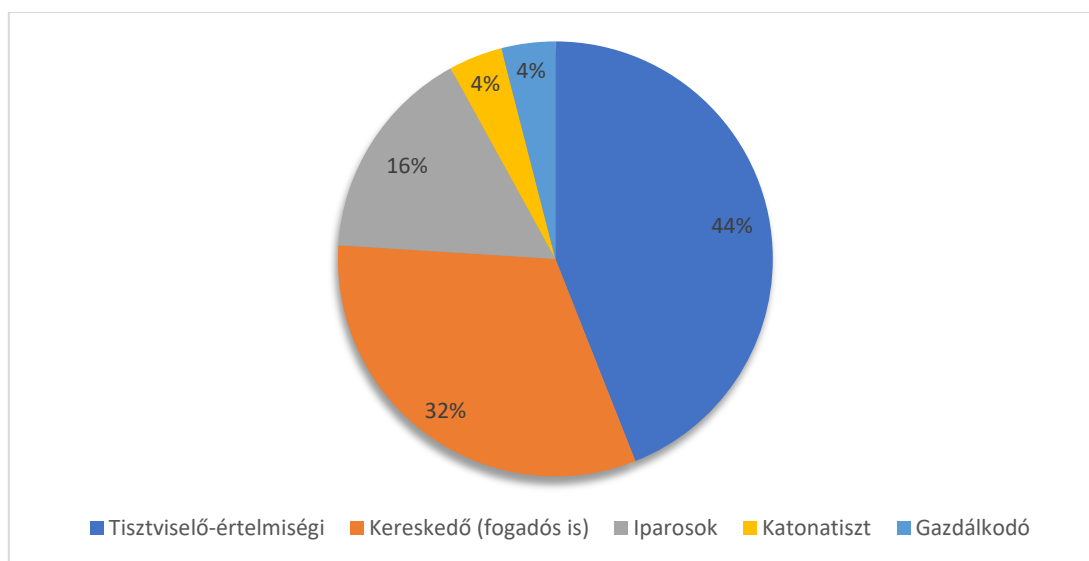
¹⁰³ Házasságára: BFL IV.1202.cc Test. a.m. 1663. Joseph Kögl és Rosalia (özvegy Templin) közötti házassági szerződés. Pest, 1781. május 10. Városkapitányságára: BFL IV.1202.a 61. kötet, 465. p. (917/1789). 1789. április 2., BFL IV.1202.c Int. a.m. 3972. Pest, 1790. május 1. A városi tanács jelentésének fogalmazványa a királyi biztoshoz.

¹⁰⁴ BFL IV.1202.a 65. kötet, 119. p. 1790. június 2.

¹⁰⁵ Schmall 1899. 210. p.

Összegzés

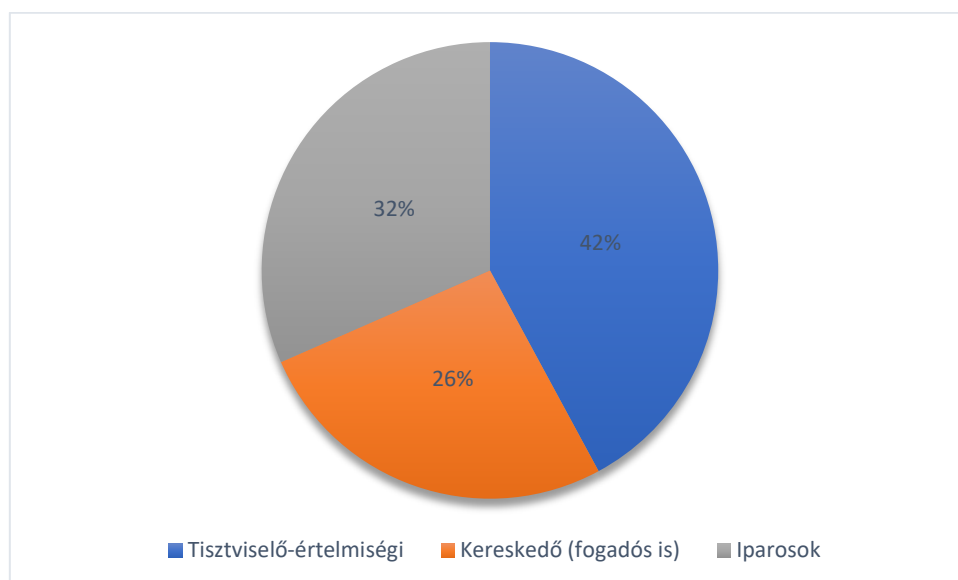
Pest 18. századi belső tanácsának foglalkozás-szerkezeti jellemzőit tekintve megállapíthatjuk, hogy a módszertani nehézségek ellenére kirajzolódik egy világos tendencia arról, hogy a pesti városvezetés a század folyamán egyre inkább professzionalizálódik és bürokratizálódik, vagyis míg a főfoglalkozásukat tekintve tisztviselő-értelmiségi csoport abszolút többségre tesz szert, addig a kereskedőréteg erőteljesen visszaszorul, a kézműves iparosság pedig teljesen eltűnik. Míg a kezdeti időszakban a megfelelően képzett, jogi-, és latintudással rendelkező tanácsnokok a városigazgatáson kívülről, a vármegyei és kamarai apparátusból rekrutálódtak, addig a Mária Terézia és II. József uralkodása során felerősödő központi rendelkezések erősítették a felsőbb végzettséggel bíró helyi polgárfiak és a jogász végzettségűek térnyerését, akik főként a Királyi Kúria közeléből érkeztek. A professzionalizáció ellenére a városvezető családok körében továbbra is jellemző maradt az anyagi értelemben való több lábon állás: a mezőgazdasági és lakóingatlanokba, a vendéglátóipari létesítményekbe való befektetés, illetve a diverzifikált családi stratégia. A korszak végére kialakuló magyar városi „Bildungsbürgertum”, a régi polgárság (Bácskai Vera) egységesülő, a közjó szolgálata iránt elköteleződő tisztviselő-értelmiségi elitje Pesten is megszilárdult.¹⁰⁶ A kutatás egy további feladata lehet a következő generáció(k) társadalmi mobilitásának vizsgálata, vagyis, hogy milyen arányban követték az utódok szüleik foglalkozását, vagy tértek el attól. Csak sejthető, hogy a feltörekvő és tanult polgárfiúk számára a városi tisztségeknél nagyobb vonzerőt jelentettek az állami és katonai pozíciók, a nemesi cím megszerzése pedig lehetővé tette a rendi Magyarország elitjéhez való társadalmi integrálódásukat.¹⁰⁷

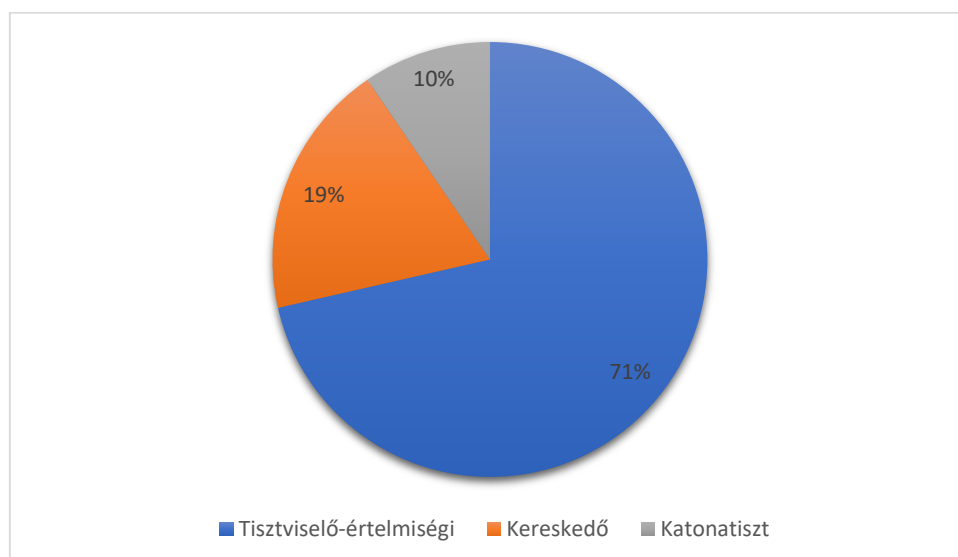
2. ábra. A belső tanács tagjainak foglalkozás szerinti megoszlása (1705–1730)

¹⁰⁶ Bácskai 2006. 33–34.p.

¹⁰⁷ A kérdéskör említése a budai városi elit analógiáján: Géra 2022. 289. p.

3. ábra. A belső tanács tagjainak foglalkozás szerinti megoszlása (1731–1766)

4. ábra. A belső tanács tagjainak foglalkozás szerinti megoszlása (1767–1790)

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1202.a Pest város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyve

IV.1202.c Pest Város Tanácsának iratai. Rendeletek, felterjesztések (Intimata)

IV.1202. g Pest Város Tanácsának iratai. Levelezések (Missiles)

IV.1202. h Pest Város Tanácsának iratai. Jelentések (Relationes)

IV.1202.k Pest Város Tanácsának iratai. Vegyes céh-, és iparügyek

IV. 1202.v Pest Város Tanácsának iratai. Polgárkönyvek

IV.1202.cc Pest Város Tanácsának iratai. Végrendeletek és hagyatéki leltárak (Testamenta et Inventaria)

IV.1202.pp Pest Város Tanácsának iratai. Lajstromozatlan iratok

IV.1212.a Pest Város Adóhivatalának iratai. Adókimutatási könyv (1746-1747)

- IV.1214.a Pest Város Árvahivatalának iratai. Árvakönyvek
IV.1223.c Pest Város Törvényszékének iratai. Polgári perek iratai
IX.43 A Pesti Polgári Kereskedelmi Testület könyvei
XV.20.2. Mikrofilmtár. Egyházi anyakönyvek mikrofilmmásolatai

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény (FSZEK BGY)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- A 20 Magyar Kancelláriai Levéltár. Litterae Camerae Hungaricae
A 28 Magyar Kancelláriai Levéltár. Civitatensia.
A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii
N 79 Regnikoláris Levéltár. 1720. évi országos összeírás

Felhasznált irodalom

- Baradlai–
Bársony
1930. Baradlai János – Bársony Elemér: *A magyarországi gyógyszerészet története. Az ősidőktől 1800-ig. I. kötet.* Budapest, 1930.
- Bácskai
1971. Bácskai Vera: Pénz-, és áruhitel Pesten a XVIII. század második felében. *Tanulmányok Budapest múltjából* 18. (1971) 161–186. p.
- Bácskai
1989. Bácskai Vera: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten.* Budapest, 1989.
- Bácskai
2006. Bácskai Vera: A régi polgárságról. In: *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század elejéig. Társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk.: Kövér György. Budapest, 2006. 15–37. p.
- Benda 2008. Benda Gyula: *Zsellérből polgár – Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban. Keszthely társadalma, 1740–1849.* Budapest, 2008.
- Bónis 1975. Bónis György: Városigazgatás, várospolitikai. In: Nagy Lajos: *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig.* Szerk. Kosáry Domokos. Budapest, 1975. (Budapest története III. Főszerk. Gerevich László) 159–190. p.
- Csizmadia
1941. Csizmadia Andor: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban.* Kolozsvár, 1941.
- Dümmerth
1968. Dümmerth Dezső: *Pest város társadalma. A török hódoltság utáni első évtized lakosságának gazdasági, társadalmi és személyes életviszonyai Mária Terézia koráig.* Budapest, 1968.

- Fallenbüchl 1970. Fallenbüchl Zoltán: *A Pest- belvárosi róm. kat. plébánia házasságok anyakönyvének betűrendes névmutatója: 1687–1770.* Budapest, 1970. Kézirat.
- Fallenbüchl 1985. Fallenbüchl Zoltán: *Az 1738-39. évi diákösszeírás.* Budapest, 1985.
- Fallenbüchl 1989. Fallenbüchl Zoltán: *Mária Terézia magyar hivatalnokai.* Budapest, 1989.
- Fazekas 2022. Fazekas István: Észrevételek a jezsuita gimnáziumok diákságának társadalmi összetételéhez (17–18. század). In: *Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkori Magyar Királyságban.* Szerk.: Kökényesi Zsolt. Budapest, 2022. 11–30. p.
- Gárdonyi 1930. Gárdonyi Albert: Pest város keleti kereskedelme a XVIII. században. *História* 3. (1930) 1–3. sz. 3–52. p.
- Géra 2014. Géra Eleonóra: *Kőhalomból (fő)város. Buda város hétköznapijai a 18. század elején.* Budapest, 2014.
- Géra 2022. Géra Eleonóra: *A polgárváros rendje. Társadalom, tér, nyilvánosság Budán (1686–1741).* Budapest, 2022.
- Gundel–Harmath 1979. Gundel Imre – Harmath Judit: *A vendéglátás emlékei. A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, korcsmák, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb vendéglátóhelyek életéből.* Budapest, 1979.
- Gyömrei 1955. Gyömrei Sándor: *Pest-Buda gazdaságtörténete a manufaktúra időszakban (1686–1800).* Doktori disszertáció kézirata, 1955. (ELTE Egyetemi Könyvtár).
- H. Németh 2007. H. Németh István: Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. *Soproni Szemle* 61. (2007) 125–141. p.
- H. Németh 2021. H. Németh István: A rendi társadalom átjárhatósága: polgárok és nemesek a városok élén. *Korall* 86. (2021) 27–55. p.
- H. Németh 2024. H. Németh István: Sopron a felekezeti és politikai küzdelmek sodrában. In: Dominkovits Péter– D. Szakács Anita–H. Németh István: *Sopron élén. Sopron város polgármesterei 2. Wolfgang Artnertől Ludwig Gabrielig (1631–1790).* Sopron, 2024. 11–40. p.
- Horváth 2017. Horváth Gergely Krisztián: A "torlódott szerkezettől" a "zsilipelésig": Történelemszemlélet és fogalomhasználat Tóth Zoltán életművében. In:

Horváth, Zita; Rada, János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. Miskolc, 2017. 13–34. p.

- Karlovszky 1897. Karlovszky Endre: Magyarország kereskedelmi viszonyai 1755-ben. Gróf Haugwitz és Procop egykoru jelentése nyomán: *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4. (1897)
- Keszei 2021. Keszei András: Érdem és előrejutás: mobilitás a társadalomban és történelemben. *Korall* 86. (2021) 5–26. p.
- Keszei 2024. Keszei András: Iskolák és mobilitás a rendi társadalomban. In: *A rang kötelez. Rendi és rendies magatartásformák a középkortól a 20. századig*. Szerk.: Berecz Anita – Kristóf Ilona. Eger, 2024. 177–195. p.
- Khavanova 2025. Khavanova Olga: *Szorgalom, becsvágy és karrier. A Habsburg Monarchia hivatalnoki kara felvilágosult abszolutizmus időszakában*. Budapest, 2025.
- Király 2015. Király Péter: Mathias Pollerman, Esterházy Pál udvari és hadi trombitása. Adalékok a 17. századi főúri mecénatúrához. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk.: Ács Pál – Buzási Enikő. Budapest, 2015. 495–512. p.
- Kosáry 1987. Kosáry Domokos: Értelmiség és kulturális elit a XVIII. századi Magyarországon. In: *A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról*. Budapest, 1987. 138–159. p.
- Kovács 1943. Kovács Lajos: Pest szabad királyi város vezetői (bírái és polgármesterei) 1687-től 1790-ig. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 10. (1943) 54–118. p.
- Nagy 1961. Nagy István: A manufaktúra-ipar kialakulása Pest-Budán. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 14. (1961) 285–342. p.
- Nagy 2024. Nagy János: Rokonok és ingatlanok. Pest város vezetői az 1766–67. évi Szlávy Pál-féle királyi biztosi vizsgálatok tükrében. In: *A város anatómusa. Tanulmányok Sipos András tiszteletére*. Szerk.: Lukács Anikó – Simon Katalin – V. László Zsófia. Budapest, 2024. 37–62. p.
- Pálmány 2019. Pálmány Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790–1812*. Budapest, 2019.
- Sasfi 2008. Sasfi Csaba: A felsőbb iskolázottság térhódítása a magyarországi késő rendi társadalomban. *Történelmi Szemle* 50. (2008) 2. sz. 163–194. p.

- Schramek 2016. Schramek László (szerk.): Pest vármegye archontológiája a kezdetektől 2016-ig. Budapest, 2016. Online adatbázis: pestmegyearchontologiaja_online (2).pdf (2025.12.05-i letöltés)
- Simon 2010. Simon Katalin: Mesterségből hivatás. Sebészmesterek és orvosdoktorok Magyarországon az egységes orvosi képzés bevezetéséig. *Korall* 42. (2010) 77–102. p.
- Simon–Sudár–Ternovác 2025. Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternovác Bálint: *Pest a kezdetektől 1848-ig. (Magyar Várostörténeti Atlasz 10.)* Budapest, 2025.
- Somorjai 2025. Somorjai Szabolcs: Az eredeti tőkefelhalmozások történeti metamorfózisai. *Történelmi Szemle* 67. (2025) 2. sz. 189–207. p.
- Szentesi 2004. Szentesi Edit: Kasselik Ferenc levele. Adalék a Dob utca 4. számú ház és a pesti építésügy történetéhez az 1830-as évek végéről. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk.: Vadas Ferenc. Budapest, 2004. 167–183. p.
- Szima 2016. Szima Viktória: A Fekete Sas, a vármegye első patikája. In: *Patikaköszöntő. 40 éves a székesfehérvári Fekete Sasa Patikamúzeum*. Szerk.: Lakat Erika. Székesfehérvár, 2016. 17–39. p.
- Szívós 1996. Szívós Erika: Városvezető elit Pesten a XVIII–XIX. század fordulóján. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 25. (1996) 9–26. p.
- Tóth 2003. Tóth Árpád: Kormányhűség? Oligarchia? Szakszerűség? Városi tisztviselők Pesten a reformkortól 1849-ig. *Fons* 10. (2003) 3. sz. 431–444. p.
- Tóth 2008. Tóth Árpád: Evangélikus polgárcsaládok társadalmi stratégiájának változásai Pozsonyban, 1750–1850 között. In: *Generációk a történelemben. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*. Szerk: Gyáni Gábor – Lácza Magdolna. Nyíregyháza, 2008. 349–359. p.
- Tóth 2009. Tóth Árpád: *Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*. Pozsony, 2009.
- Tóth 2021. Tóth Árpád: Az alkalmazkodás irányai a késő rendi társadalomban: a német evangélikus polgárság mobilitási készsége és gyakorlata. *Korall* 86. (2021) 185–209. p.
- Tóth 2022. Tóth Árpád: A Habermayer nemzetség társadalmi stratégiái. Kísérlet a prozopográfiai módszer alkalmazására a késő rendi társadalom

vizsgálatában. In: *A város örök. Tanulmányok Bácskai Vera emlékére.* Szerk.: Czoch Gábor – Sasfi Csaba – Tóth Árpád. Budapest, 2022. 81–109. p.

Varga 2022. Varga Júlia: *A budai és pesti felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1784.* Budapest, 2022.

Weigl 2025. Andreas Weigl: Für und wider die Bürgerin:innen. Stadtherrschaft zwischen patriarchaler Dominanz und Partizipation. In: *Für und wider die Bürgerin:innen.* (Hrsg.: Andreas Weigl). Innsbruck–Wien, 2025. 9–37. p.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu